

YAHYÂ b. ADÎ

bî'a mevsûm bi-makâleti'l-Elif eş-şuğrâ Ter-ceme-i İshâk b. Huneyn bâ Tefsîr-i Yahyâ b. 'Adî ve Tefsîr-i İbn Rüşd, nşr. Muham-med Mişkât, Tahran 1346/1967; *Tefsîru Yah-yâ b. 'Adî li'l-makâleti'l-ülâ min Kitâbi Mâ Ba'de't-Tabî'a li-Aristotâlis el-mevsûme bi-Elif eş-şuğrâ* [Resâ'il felsefiyye li'l-Kindî, ve'l-Fârâbî ve İbn Bâce ve İbn 'Adî içinde, nşr. Abdurrahman Bedevî], Bingazi 1973); Porphyrios'un *Isagoge'u* (İsâgüci); İskender Afrodîsî'nin, *Questio* (Şerhu me'ânî makâleti'l-İskender fi'l-fark beyne'l-cins ve'l-mâdde) adlı kitabı (İbn Adî'nin bu eserle-rinin bibliyografik kaynakları ve içerik ana-lizleriyle burada zikredilmeyen diğer eser-leri için bk. Augustin Périer, *Maḳālât [Yah-yâ b. 'Adî]*, Paris 1920; Endress, s. 23-125; *Maḳālât*, nşr. Sahbân Halifât, 23-36, 91-432; *Islamic Philosophy*, nşr. Fuat Sez-gin, Volume 83, Frankfurt 2000).

Yahyâ b. Adî hakkında çok sayıda çalış-ma yapılmış olup bazıları şunlardır: G. Graf, *Die philosophie und Gotteslehre des Jahjâ ibn 'Adî und spatere* (Münster 1910); Augustin Périer, *Yahyâ ben 'Adî: Un philosophe arabe chrétien du Xe siècle* (Paris 1920); Harry A. Wolfson, "The Philosopher Kindî and Yahyâ Ibn 'Adî on Trinity" (nşr. İbrahim Madkour, *Etudes phi-losophiques* içinde, Gebo 1974, s. 49-64); Emilio Platti, "Une cosmologie chrétien-ne" (*Mélanges*, Beyrut 1982, XV, 75-118); *Yahyâ Ibn 'Adî théologien chrétien et philosophe arabe. Sa théologie de l'in-carnation* (Leuven 1983); "Yahyâ b. 'Adî and his Refutation of al-Warrâq's Treatise on the Trinity in Relation to his Other Works" (nşr. S. Khalil Samir ve Jorgen S. Nielsen, *Christians Arabic Apologetics Du-ring the Abbasid Period [750-1258]* içinde, Leiden 1994, s. 172-191); Gerhard En-dress, "Yahyâ Ibn 'Adî's Critique of Atomi-sm Three Treatises on the Indivisible Part, Edited With an Introduction and Notes" (*Zeitschrift für Geschichte der Ara-bisch-Islamischen Wissenschaften*, Frank-furt 1984, I, 155-179); Elias Giannakis, "Yahyâ Ibn 'Adî Against John Philoponus on Place and Void" (*Zeitschrift für Geschich-te der Arabisch-Islamischen Wissenschaften*, Frankfurt 1998, XII, 245-302); S. Es-cobar Gomez – J. C. Gonsalez Lopez, "La polemica trinitaria entre Yahyâ ibn 'Adî y al-Kindî" (*Anales del Seminario de histo-ria de la filosofía*, XXIII [Madrid 2003], s. 75-97); Mehmet Şirin Çıkar, "Nahiv-Mantık Tartışmalarında Yahya b. Adî'nin Konu-mu ve Yunan Mantığı ile Arap Nahvi Ara-sındaki Fasilları Adlı Makalesi" (*Kutadgu-billig*, VII [İstanbul 2005], s. 65-76); Meh-

met Nesim Doru, *Yahya İbn 'Adî'nin Metafizik Görüşleri* (doktora tezi, 2007, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); Harun Kuş-lu, *Yahya İbn Adî'nin Ahlâk Felsefesi* (yüksek lisans tezi, 2008), MÜ Sosyal Bi-limler Enstitüsü; Ahmet Kayacık, "Man-tık Tarihinde Bir Sayfa: Yahya b. Adî" (*İs-lâmî İlimler Dergisi*, V/2 [Çorum 2010], s. 21-33).

BİBLİYOGRAFYA :

Yahyâ b. Adî, *Maḳāle fi'l-mevcûdât* (*Maḳālât* içinde, nşr. Sahbân Halifât), Amman 1988, s. 266-274; a.m.f., *Kitâbü Nakẓi hücceti'l-kā'ilin bi-enne'l-ef'âl halkun illâh ve iktisâbün li'l-'ibâd* (a.e. içinde), s. 303-313; a.m.f., *Maḳāle fi't-tevhîd* (a.e. içinde), s. 375-406; a.m.f., *Maḳālât* (nşr. Sahbân Halifât), Amman 1988, ayrıca bk. neşre-denin girişi; a.m.f., *Fi İsbâtı tab'ati'l-mümkîn* (nşr. C. Ehrig-Eggert, *Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften* içinde), V, Frankfurt 1989, s. 63-97; a.m.f., *Tehzî-bü'l-ahlâk* (nşr. M. S. Efrâm Bârsûm), Chicago 1928, s. 15-37, 54-66; a.m.f., *Maḳāle fi tebyîni ḥâli terki talebi'n-nesl fi't-tafiz evi't-terzil* (nşr. Mansûr Müsterîh), Halep 1997, s. 18; a.m.f., *Ri-sâle fi şihhati i'tikâdi'n-naşârâ fi'l-Bâr'* (*Petits traités apologétiques de Yahyâ ben 'Adî* içinde, nşr. A. Périer), Paris 1920, s. 11-23; a.m.f., *Maḳāle fi vücûbi't-te'ennûs* (a.e. içinde), s. 69-86; a.m.f., *er-Red 'ale'n-Nestûriyye* (nşr. ve trc. Emilio Platti), Louvain 1981-82, s. 6-7, 26, 31, 38, 67, 103, 197, 204; a.m.f., *Şerhu't-Tabî'a* (Aristo, *eṭ-Tabî'a*, nşr. Abdurrahman Bedevî için-de), Kahire 1404/1984, I, 175, 181, 255-256, 315, 453; II, 816; a.m.f., *Maḳāle fi't-tevhîd* (nşr. Semîr Halîl), Cüniye 1980, neşredeninin girişi, s. 20, 45; a.m.f., *Tebyînü gâlaṭi Ebi Yusuf Ya'kûb b. İshâk el-Kindî fi makâletihi fi'r-Red 'ale'n-na-şârâ-Un traité de Yahyâ ben 'Adî: Défence du dogme de la trinité contre les objections d'al-Kindî* (nşr. A. Perier, *Revue de l'orien chrétien*, III/2 içinde), Paris 1921, s. 3-21; Fârâbî, *el-Medi-netü'l-fâzıla* (trc. Nafiz Danışman), İstanbul 1956, s. 9; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (nşr. İbrâhîm Ra-mazan), Beyrut 1415/1994, s. 324; Ebû Hayyân et-Tevhidî, *el-İmtâ' ve'l-mu'ânese* (nşr. Ahmed Emîn – Ahmed ez-Zeyn), Beyrut 1373/1953, s. 37; İbn Sinâ, *en-Necât* (nşr. Abdurrahman Ume-yre), Beyrut 1412/1992, II, 47; İbnü'l-Kiftî, *İḥbâr-ü'l-'ulemâ'* (Lippert), s. 361-363; Bülüs Behnâm, *el-Felsefetü'l-Meşşâ'iyye fi tûrâşina'l-fikri*, Mu-sul 1958, s. 70; G. Endress, *The Works of Yahyâ Ibn 'Adî: An Analytical Inventory*, Wiesbaden 1977, s. 23-125; a.m.f., "Yahyâ b. 'Adî", *EI²* (İng.), XI, 245-246; H. Austryn Wolfson, *Kelâm Felsefe-leri* (trc. Kasım Turhan), İstanbul 2001, s. 40; Mü-bahat Türkler, "Yahyâ İbn 'Adî ve Neşredilmemiş Bir Risalesi", *DTCFD*, XIV/1-2 (1956), s. 87-102; Mohd Nasır b. Omar, "Christian Translators in Medieval Islamic Bağhdâd: The Life and Works of Yahyâ Ibn 'Adî", *IQ*, XXXIX/3 (1995), s. 167-181; Mehmet Nesim Doru, "Yahya İbn 'Adî'ye Göre Mantık-Gramer İlişkisi (Dilin Mantığı ve Mantığın Dili Üzerine Bir Tartışma)", *Dicle Üni-versitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI/1, Diyar-bakır 2004, s. 39-48; Ahmet Kayacık, "Mantık Tarihinde Bir Sayfa: Yahya b. Adî", *İslâmî İlim-ler Dergisi*, V/2, Çorum 2010, s. 21-33.

MEHMET NESİM DORU

YAHYÂ b. AHMED el-BÂHARZÎ

(یحیی بن احمد البخاری)

Ebü'l-Mefâhir Yahyâ b. Ahmed
b. Seyfiddin Saïd el-Bâharzî
(ö. 736/1335)

Kübrevî şeyhi.

Kirman'da doğdu. Necmeddin-i Kübrâ'nın halifelerinden Şeyh Seyfeddin el-Bâ-harzî'nin (ö. 659/1261) torunudur. Ebü'l-Mefâhir unvanıyla tanınır. 1257-1282 yıl-ları arasında Kirman'da hüküm süren Kut-luğ Hatun'un ricası üzerine Şeyh Bâharzî, Şeyhzâde-i Saïd diye tanınan ortanca oğlu ve halifesi Burhâneddin Ahmed'i Kirman'a gönderdi. Yahyâ el-Bâharzî burada dün-yaya geldi. İlk eğitimini babası Burhâned-din Ahmed'den alan Yahyâ irşad hırkasını ondan giydi. Babası vefat edince (696/1297) onun halifesi Latîfüddin Nûrî'ye in-tisap etti. Daha sonra seyahate çıkıp İnan şehirlerini, Irak, Suriye, Azerbaycan ve Anadolu'yu dolaştı. Buralarda âlim ve şeyh-lerin sohbetlerinde bulundu. 700 (1300) yı-lında Tebriz'de Fahreddin Ömer el-Mücen-derî'den Ferrâ el-Begavî'nin *Meşâbihu's-sünne'sini* okudu. 709'da (1309) hac dö-nüşü Mısır'a gitti. Saïdû's-suadâ Hankahı'nda Şeyh Kemâleddin el-Uzerî'nin soh-betlerine katıldı, derslerini dinledi. Mağrib meşâyihıyla tanıştı. Kudüs'te Şeyh Hüsâ-meddin er-Rûmî'nin zikir halkasına dahil oldu. Ondandaki hırka giydi ve icâzet aldı. *Âdâbü'l-mürîdin*, *'Avârifü'l-ma'ârif*, *Fuşûşü'l-hikem*, *Ḳütü'l-ḳulûb* ve İbn Seb'in'in eserlerini bu bölgelerdeki meşâyihden okudu.

712'de (1312) Buhara'ya giden Yahyâ el-Bâharzî, dedesi Seyfeddin el-Bâharzî'nin şehrin dış mahallelerinden Fethâbâd'da bulunan hankahında vaaz ve irşada baş-ladı. Hankah kısa sürede canlandı ve ziyaretçileri arttı. İbn Battûta 733'te (1333) Buhara'ya geldiğinde Hâce Yahyâ diye bah-settiği Bâharzî'yi ziyaret etmiş ve hankah-ta misafir edilmişti. İbn Battûta, Fethâ-bâd'daki imarethanede misafirlere yemek verildiğini, Hâce Yahyâ'nın kendi evinde düzenlediği ziyafete şehrin ileri gelenleri-nin katıldığını, burada hâfızların Kur'an okuduğunu, ardından vaaz edildiğini, ilâ-hiler okunduğunu ve gecenin hoşça geç-tiğini ifade eder. Yahyâ el-Bâharzî Fethâ-bâd'da vefat etti ve dedesinin kabrinin yan-ında toprağa verildi. Burhâneddin Şehîd ve Rûhuddin Dâvud adlı oğullarının kabir-leri de buradadır. Türbesi 788 (1386) yılına-dır Timur tarafından yaptırılmıştır. Ebü'l-

Mefâhîr Yahyâ'nın tarikat silsilesi biri babası Burhâneddin Ahmed, Latîfüddin Nûrî, Seyfeddin el-Bâharzî; diğeri Fahreddin el-Mücenderî, Şehâbeddin es-Sühreverdî, Sa'deddîn-i Hamûye yoluyla Kübreviyye tarikatinin piri Necmeddîn-i Kübrâ'ya ulaşır. Ayrıca Kahire'de sohbetlerinde bulunduğu üstatları vasıtasıyla İbnü'l-Arabî, İbn Seb'î gibi Mağribli mutasavvıflar hakkında bilgi edinmiş ve "şeyhimiz" dediği Kemâleddin el-Uzerî'den de icâzet almıştır.

Eserleri. 1. *Evrâdü'l-ahbâb ve fuşûşü'l-âdâb*. Ebü'l-Mefâhîr Yahyâ Farsça kalemle aldığı bu eseriyle tanınır. Müellif eserin evrâd, ezkâr, dualar, Kur'an okumanın âdâbı, tarikat ve hırka silsilesi gibi konuları içeren ilk bölümünü (*Evrâdü'l-ahbâb*) Ramazan 723'te (Eylül 1323); sûfîlerin akîdeleri, tasavvufun mahiyeti, tasavvufî haller ve makamlar, ahlâk ve özellikle semâ konusu üzerinde durduğu ikinci bölümünü (*Fuşûşü'l-âdâb*) Zilkade 724'te (Ekim 1324) tamamlamıştır. Eserin ikinci bölümü İrec Efşâr tarafından yayımlanmıştır (*Evrâdü'l-ahbâb ve fuşûşü'l-âdâb*, Cild-i Dûvûm-ı Fuşûşü'l-âdâb, Tahran 1345 hş., 1358 hş.). 2. *Vakıfnâme*. Buhara'da büyük bir servete sahip olan Ebü'l-Mefâhîr köylerini, arazilerini ve mülklerini Seyfeddin el-Bâharzî Hankahı'na vakfetmiş, vakfın yönetim şeklini seksen sayfa hacminde vakfiyesinde ayrıntılı biçimde tesbit etmiştir. *Vakıfnâme* Rusça tercümesiyle birlikte neşredilmiştir (nşr. O. D. Teheschovitch, *Bukharskiye Documenti XIV veka*, Taşkent 1965). Bu vakıfnâmesinden başka kısa bir vakfiyesi de bulunan Ebü'l-Mefâhîr bu vakfiyeye *Evrâdü'l-ahbâb ve fuşûşü'l-âdâb*'i istinsah etmek isteyenlerin kâğıt, mürekkep ve kalem masraflarının vakıftan karşılanması kaydını koydurmuştur. *Vakıfnâme* tekke düzenini ve Kübreviyye tarikatının Mâverâunnehir, Hârizm ve Horasan'daki nüfuz ve tesirini göstermesi bakımından önemli bir belgedir. Ebü'l-Mefâhîr, *Evrâdü'l-ahbâb*'de *Meşîhat* adlı bir eserden söz ederse de eser günümüze ulaşmamıştır (İrec Efşâr, s. 31).

BİBLİYOGRAFYA :

Yahyâ b. Ahmed el-Bâharzî, *Evrâdü'l-ahbâb ve fuşûşü'l-âdâb* (nşr. İrec Efşâr), Tahran 1345 hş., neşreden giriş, s. 1-44; İbn Battûta, *Seyahatnâme* (trc. A. Sait Aykut), İstanbul 2004, I, 529; Fasîh-i Hâfî, *Mücmel-i Fasîhi* (nşr. Mahmûd Ferruh), Meşhed 1340, II, 317; Abdurrahman-ı Câmî, *Nefehâtü'l-üns* (nşr. Mahmûd Abîdî), Tahran 1370 hş., s. 433, 852; Muinülfukarâ Ahmed b. Mahmûd, *Târîh-i Mollazâde* (nşr. Ahmed Gülçîn-i Meânî), Tahran 1339 hş., s. 43; Ma'sûm Ali Şah, *Tarâ'îk*, II, 342; Abdülhüseyn Zerrînkûb, *Dünbâle-i Cüstücü der Taşavvufi İrân*, Tahran 1369 hş., s. 166-168; M. Isa Waley, "A Kubrawî Manual of

Sufism: The Fuşûş al-âdâb of Yahyâ Bâkharzî", *The Legacy of Mediaeval Persian Sufism* (ed. L. Lewisohn), London-New York 1992, s. 289-310; "Ebü'l-Mefâhîr Bâkharzî", *Ferhengnâme-i Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1380/2002, I, 34, 35; M. Cevâd Şems, "Bâkharzî", *DMBİ*, XI, 59-60.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

YAHYÂ b. ALİ

(bk. İBNÜ'L-MÜNECCİM).

YAHYÂ BEY, Taşlıcalı

(bk. TAŞLICALI YAHYÂ).

YAHYÂ b. BİTRİK

(bk. YUHANNÂ b. BİTRİK).

YAHYÂ b. EBÛ KEŞİR

(یحیی بن أبي كثير)

Ebü Nasr Yahyâ b. Ebî Kesîr Sâlih et-Tâi el-Yemâmî (ö. 129/747)

Basralı muhaddis, tâbî.

Aslen Basralı olup I. (VII.) yüzyılın ortalarında doğduğu tahmin edilmektedir. Babasının adı Yesâr, Naşît, Dînâr şeklinde de kaydedilir. Tay kabilesinin mevlâsı olduğundan Tâî, hayatının sonlarına doğru Yemâme'ye yerleştiğinden Yemâmî nisbeleriyle anılır. Ashaptan sadece Enes b. Mâlik'i gördüğü, ancak kendisinden hadis semâ etmediği belirtilmektedir (İbn Hacer, XI, 271). Hadisin yanı sıra fıkıh ve tefsir gibi ilimlerde de iyi bir öğrenim gördüğü kaydedilir. Tahsil için on yıl Medine'de kaldı. Saîd b. Müseyyeb, Ebû Seleme b. Abdurrahman, Sâlim b. Abdullah, Kâsım b. Muhammed, Abdullah b. Ebû Katâde, Atâ b. Ebû Rebâh, İkrime el-Berberî, Muhammed el-Bâkır gibi şahıslardan hadis rivayet etti. Talebeleri arasında Hişâm ed-Destüvâî, Evzâî, Şeybân en-Nahvî, Harb b. Şeddâd, Hemmâm b. Yahyâ, Ebân b. Yezîd, Hüseyin el-Muallim, Muâviye b. Selâm, Ma'mer b. Râşîd, Dûrî ile kendi oğlu Abdullah sayılabilir. Emevî idaresinin bazı uygulamalarını eleştirdiği için sorguya çekilen ve işkenceye mâruz kalan Yahyâ b. Ebû Kesîr 129 (747) yılında vefat etti. Bazı kaynaklarda 132'de (749) öldüğü zikredilmişse de bunun yanlış olduğu belirtilmiştir (Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, s. 299). Yahyâ b. Ebû Kesîr'in ibadete düşkün bir âlim

olduğu zikredilir; vefatında geride 30 dirhemden başka bir şey bırakmamıştır. Kaynaklarda onun, "Gerçek âlim Allah'tan korkandır"; "Âlimler her şeyi düzelten tuz gibidir, eğer tuz bozulursa onu hiçbir şey düzeltmez"; "Niyet etmesini öğrenin, çünkü niyet amelden daha tesirlidir" gibi sözlerine yer verilmiştir.

Eyyüb es-Sahtiyânî, Zührî'den sonra Medineliler'in hadislerini en iyi bilen kişinin Yahyâ b. Ebû Kesîr olduğunu söylemiş, Şu'be onun rivayetlerini Zührî'nin rivayetlerine tercih etmiş, Ahmed b. Hanbel ve ikisinin birbirine muhalefeti durumunda Yahyâ'nın tercih edileceğini bildirmiştir. Hakkında "imam, esbetü'n-nâs, sika, sebt" gibi ifadeler kullanılan Yahyâ b. Ebû Kesîr fitnenin yaygınlaştığı, bunun yanında cerh ve ta'dîl ilminin geliştiği bir dönemde yalnız sika râvilerden rivayet eden bir hadis imamı olarak zikredilmiştir. Ali b. Medîni'ye göre Yahyâ, hadislerin isnadları kendisinde birleştiği için "medâr" (rivayetlerin dayanağı) diye adlandırılan meşhur râvilerdendir (Ali b. Medîni, s. 17-25).

Yahyâ b. Ebû Kesîr'in yaşadığı dönem yazının yaygınlaştığı ve tasnifin ilk adımlarının atıldığı bir dönemdir. Hadisleri yazmanın gereğine inananlardan olan Yahyâ bizzat dinleyerek yazdığı nüshalardan rivayette bulunmuştur. Görüşmediği kimselerden hadis rivayet ettiği ve tedlîs yaptığı yolunda kendisi hakkındaki suçlamalar, genelde o dönemin hassasiyetinden kaynaklanan ve başka âlimlerde de görülen bir durum olup onun bütün rivayetleri içinde bu türden olanlar çok az bir yekün tutar. Esasen kendisi de semâ olmaksızın kitâbet yoluyla aldığı metinleri rivayet ederken "belağani" tabirini kullandığını söylemiş, bunların mürsel olduğuna dikkat çekmiştir. *Kütüb-i Tis'a*'da Yezîd'den bu lafızla nakledilen herhangi bir rivayetin yer alması bu eser sahiplerinin ona ait mürsellere itibar etmediğini göstermektedir. Nitekim Yahyâ b. Saîd el-Kattân da onun mürsellerine itibar edilmemesi gerektiğini belirtmiştir (Mizzî, XXXI, 509).

Yahyâ b. Ebû Kesîr'in sünnetin Kur'an'ı açıkladığını anlatmak üzere söylediği, "Sünnetin kitaba olan ihtiyacından daha çok kitabın sünnete ihtiyacı vardır" şeklindeki sözü meşhurdur (Dârimî, "Mu'kaddime", 49). Onun bunu, dinin anlaşılması için Kur'an'ı yeterli görenlere karşı tepki olarak söylediği anlaşılmaktadır. *Kütüb-i Tis'a*'da 1018, *Kütüb-i Sitte*'de 544 rivayeti bulunan Yahyâ b. Ebû Kesîr'in günümüze ulaşan yahut tabakat kitaplarında kendisine